

I. Célkitűzés

A PhD-értekezés Kazinczy Ferenc egyik önéletrajzi szövegének az *Erdélyi levelek* alakulás-, keletkezés-, illetve kiadástörténetét tárja fel, figyelembe véve, hogy Kazinczynak ez lett volna az első olyan önálló szépirodalmi alkotása, amely nem az addig alkalmazott „fordítói” magatartást, hanem a „szerző” szerepét. A mű szakadatlan átírása, a folytonos javíthatóság azonban arra enged következtetni, hogy Kazinczynak végső soron nem sikerült megbirkóznia a feladattal. A dolgozat első fele Kazinczy szerzői útkeresésével foglalkozik, azokra a fontos tényezőkre fókuszálva, amelyeken keresztül értelmezhetővé válik és értelmet nyer a számtalan átdolgozás létrejötte. Ezt követően a dolgozat második fele a szöveggondozási munkálatokat veszi sorra. Az értekezést követő Melléklet pedig az említett munka kritikai kiadását közli.

A kritikai kiadás megjelenése, illetve a szöveg alakulás- és kiadástörténetének végigkövetése összhangban van a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetében működő akadémiai kutatóhely, a Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport által indított kiadástörténeti vállalkozással, amely Kazinczy Ferenc életművének kritikai kiadását tűzte ki célul.

II. Módszertan

Mivel az Erdélyi Levelek szövegei eddig nagyrészt feltáratlanul heverték, a Kazinczy-hagyatékot őrző kéziratárakban és könyvtárakban a sajtó alá rendezést olyan alap kutatások előzik meg, mint a kéziratok feltárása, digitalizálása, a digitális formátumban lévő szövegek átírása és rendszerezése.

A kéziratosszövegforrásokat feltáró kutatás során azonban azzal szembesültünk, hogy a mű nem pusztán az *Erdélyi Levelek* címet viselő részleges és teljes variánsok összességét jelenti, hanem egy-egy részlete, narratív mozzanata, rendszerint azonos megfogalmazásban az életmű egészen más darabjaiban is megjelenik. A szóba jöhető kéziratok számának növekedésével a mű egyre inkább egy darabokra tört egésze kezdett hasonlítani, melynek szilánkjaira az életmű legapróbb zugaiban is rábukkanhattunk, és itt nemcsak a párhuzamosan készülő autobiografikus szövegek egymást átfedő részeit említhetjük (pl.: Kazinczy, *Fogságom naplója*), hanem az erdélyi utazást megelőzően született, ahhoz tematikailag nem

illeszkedő, eltérő műfajú és modalitású szövegeket is. Ezek az apró, szilánkokra emlékeztető szövegmozzanatok egyrészt saját primer környezetükbe ágyazódtak, másrészt az utazási élmény által összekötve már az *Erdélyi Levelek* részeként is megjelentek. Ezek a Kazinczy-kéziratok új arcát mutatták meg az életműnek, és egy olyan belső struktúra látszott körvonalazódni a hagyatékon belül, amely ellentmondott az alkotások hagyományos elkülönítésének és részben a Kazinczy nevével fémjelzett, soktónusú műfaji-stílusbeli követelményeknek.

Mivel az *Erdélyi Levelekre* úgy tekintettünk, mint az utazási élmény által összekapcsolt szövegegyüttesre, a kéziratkutatás a legapróbb szövegrészletektől a több oldalas feljegyzésekig sorba vett mindent, ami az erdélyi utazáshoz, a végleges formába öntött változatokban megjelenített emlékekhez, az ott említett témákhoz kapcsolódik. Több olyan feljegyzés, rajz tanúskodik az utazásról, amelyeket Kazinczy később elhagyott egy-egy változat megformálásánál, illetve, több olyan kézirat is a hagyaték része, amely nem az erdélyi látogatás kapcsán született, de a szövegek és a köztük lévő erős tartalmi kötődések miatt mégis számot kellett velük vetni az alakulástörténet vizsgálata során. A kéziratok források esetében hét önálló csoportot tudtunk elkülöníteni, amelyek valamilyen formában kötődnek az Erdélyi Levelek szövegvilágához: A) Autobiografikus töredékek, B) Utazási vázlatok C) Emlékeztető információtöredékek D) Erdély történelmével kapcsolatos feljegyzések E) Más szerző szövege, amely része lett az Erdélyi Leveleknek F) Magánlevelezés G) Ábrák, vázlatos rajzok.

A kéziratok számbevétele során pedig tizenhat forrást sikerült elkülöníteni, az első változat az utazást követően szinte rögtön, még 1816-ban készülhetett, az utolsóval pedig 1831-ben foglalkozott Kazinczy. Az összes kéziratot ma nem vehetjük kézbe, az átdolgozás évei alatt valószínűleg Kazinczy többet megsemmisített, illetve egy-egy, már kész variánsából az éppen készülő példányába emelt át egyes részeket.

A dolgozat azokat a szerzői döntéseket befolyásoló tényezőket is vizsgálja, amelyek a szöveg alakulásában közrejátszottak. Kazinczy egy-egy variánsának megszületését, a szerzői invenciókon túl több tényező is, például az olvasói igények kielégítése, a piaci szempontok figyelembevétele, vagy az eltérő baráti tanácsok befolyásolták. A számos szövegforrást tekintve joggal merülhet fel a kérdés, hogy Kazinczy miért nem tekintette véglegesnek egyik variánsát sem, és miért nem került sajtó alá teljes terjedelmében a mű még Kazinczy életében. Ezen eredmények felismerése után a kutatás két irányba indult, egyrészt az *Erdélyi Levelekkel* kapcsolatos metaszövegeket vettük szemügyre, mivel a szövegformálás évei alatt az utazási élményeket nemcsak levélformában, hanem más műfajban is megörökítette, illetve más

szerzők munkáiból, történeti forrásokból, statisztikákból is tájékozódott Erdély gazdasági, társadalmi jellemzőit illetően.

A levélformától eltérő lejegyzéseket, így az erdélyi vendéglátókhöz írt episztolákat (*Buczy Emilhez, Sipos Pálhoz*), vagy az utazás pillanatképeit felvillantó epigrammákat (*Vajda-Hunyad, Búcsúzás Erdélytől*) egy olyan rizomatikus szövegcsoporthoz tartoznak, amelynek tagjainak tekinthetjük, amelyben egy-egy vers, vagy egy Erdélyből elküldött magánlevél az emlékek újabb rögzített pontját jelöli. Sőt, az utazás kapcsán felmerült emlékek egy része – például a zsidói lovak jellemzése vagy Vay Miklós külföldi látogatása – nyomtatásra szánt műveiben (*Pályám emlékezete*), illetve kéziratban *Pandekta* kötetében is felbukkannak. Az erdélyi utazás lenyomataiként megjelenő, a művekben szétszóródó emlékek az életmű egyes autobiográfiai és poétikai darabjait láthatatlan hálóként kötik össze.

Ezen sajátos jegyeknek köszönhetően az értekezésben összefoglalt kézirat kutatás, a mű alakulástörténetének végigkövetése és a szövegkiadás célja nem egy klasszikus történeti-kritikai elveket követő szöveggondozás, illetve annak keletkezés- és alakulástörténete lett, hanem egy olyan genetikus szövegfogalommal dolgozó, műfajelméleti kérdéseket boncolgató, értekezés, amely Kazinczy önéletrajzi portréját finomítja.

A recepciótörténet leginkább Kazinczy „jobbító szándékával” magyarázza a megjelenés sorozatos elmaradását, és számos változatot a sajátos munkamódszernek tulajdonította. Ilyen mennyiségű szövegvariáns esetében azonban érdemes közelebbről is szemügyre venni az okokat. A mű alakulástörténete éppen arra kulturális szerepmintára, helyesebben szerepminta-váltásra irányíthatja figyelmünket, amelyet közelebbről szemlélve érthetővé válhat a több évtizedes szövegalkotás. Az 1810-es évek közepén az erdélyi utazást megörökítő művet új kezdetként, Kazinczy önálló irodalmi munkásságának nyitányaként ünnepelte az irodalmi elit. 1817-1818-ra a *fordítót* túlszárnyaló *szervő* kiteljesedését szimbolizálta a mű. Az elkészült részekről szóló kritikákat, hozzászólásokat hallgatva a magát mindig jobb fordítónak, mint szerzőnek tartó Kazinczy egy olyan új szerepkörben találta magát merőben ellentmondott addigi irodalomkoncepciójának, illetve új utakat nyitott meg az elitista irodalom kiteljesítése terén. Mindez azért is nagyon fontos a dolgozat szempontjából, mert ha a problémát Kazinczy klasszicizmus-felfogásának szemszögéből nézzük és a fordítás és az eredetiség ellentétének tágabb kontextusában értelmezzük, viszonylag könnyen belátható, hogy a fordítói szerepkörben hangoztatott programot, vagyis, hogy a fordítások mintájára születő literatúránk lesz táptalaja eredetiségünknek, még annak a szerzőnek is nehéz volt átültetni a gyakorlatba, aki a legtöbbet tett az ilyen irányuló fejlődésért. A fordítói gyakorlatból átültetett minták problematikusságát, az új szerzői hang keresését a

felvilágosodás egyik költészeti aspektusából vizsgáltuk, konkrétan, hogy a bukolikus költészet hogyan hatott Kazinczy prózanyelvére. A részletes elemzésnél azon próza-poétikai eljárásokat vizsgáltuk, amelyeket egyrészt az antikizáló német klasszika nyomdokain, a goethei mintákat követve akart Kazinczy fordítóként meghonosítani, de szerzőként már neki kellett egy művészi hatást kiváltani képes költői világot megteremteni. Mivel az Erdélyi Leveleket nemcsak azért tekinthetjük az életmű kitüntetett darabjának, mert a kortársak szerint ez a széphalmi mester addig legjobban sikerült prózai alkotása, hanem azért is, mert szinte itt nyílt Kazinczynak elsőként lehetősége arra, hogy nyelv- és fordításelméleti nézetei kapcsán hangsúlyozott külföldi minták szerves bekapcsolását a magyar irodalomba saját prózai művén keresztül érzékeltesse. A disszertáció azt vizsgálja részletesen, hogy Kazinczy a Gessnertől örökölt bukolikus költői prózanyelvet hogyan tudta úgy újrapozícionálni az Erdélyi Levelekben és a hozzá kapcsolódó szövegekben, hogy azok, megőrizve a finom egyensúlyt mítosz és valóság között, egyszerre tettek eleget a schilleri kritériumoknak és az aranykor-narratívának.

A kötet legfőbb módszertani újdonsága, amely követi a Debreceni Textológiai Munkacsoport által kidolgozott szövegkiadási elveket, hogy azt a genetikus természetű kapcsolati hálót, amely a szövegeket összeköti, megjelenítsünk és egy lineáris szerkezetű könyvet egy digitális adatbázishoz hasonlóan építsünk fel. Ezen célból kiadásunk nemcsak a vertikális genetikus, a hagyományos kritikai, illetve a digitális kiadások szövegközlésének lényegi mozzanatait emelte át magába, hanem filológiai apparátusa is azokhoz hasonlóan épül fel. A tárgyi, nyelvi és a szövegek alatt közölt szövegkritikai jegyzetek mellett a kiadás célja, hogy a primer szövegek és jegyzetek kapcsolatát könnyebben kezelhetővé tegye. Az oldalmargókon kétféle oldalszám, leggyakrabban több normál szedésű és egy kurzivált látható. A normál szedésűek az adott szövegegységnek megfeleltethető másik szövegegységhez utalják az olvasót. Az azonos szövegmezőkhöz tartozó tematikus jegyzeteket a primer szövegek után találjuk, erre, vagyis a jegyzetmezőre utal a kurzivált oldalszám. A jegyzetmezőkben közöltünk minden nyelvi, tárgyi, szó- és fogalommagyarázatot.

A filológiai apparátus felépítéséhez kapcsolódnak az előbb említett szövegmezők is. A kötet önálló státusú szövegeit mind az öt Erdélyi leveleket szövegmezőkre osztottuk, és ezeket folyamatos számozással láttuk el: [1], [2], [3] stb. Minden szöveg első szövegmezője értelemszerűen 1-essel kezdődik, majd eggyel növekvő számsorrendben gyarapszik. Egy ilyen sorszámmal ellátott szövegegység vagy szövegszerű egyezéseket mutat más változatokban előforduló szövegmezőkkel, terjedelme a minimum két variánsban kimutatható hasonlóság

mértékétől függ, vagy ha egyetlen variánsban fordul elő, önmagában áll. Az átjárást a számozott szövegegységek között a Szövegmezők összefoglaló táblázata biztosítja, amely egymás mellett közli az összetartozó szövegegységeket.

Az elsőként közölt Feljegyzéseket nem osztottuk szövegmezőkre, mivel nem találtunk olyan fokú egyezést a többi variánssal, amely indokolta volna egy ilyen irányú felosztást. A Feljegyzések az utazás során készített emlékeztető rövidebb szövegegységek és azok tisztázott autográfjai. A vázlatos rajzokat és feljegyzéseket minden bizonnyal még az utazás alatt készítette Kazinczy, majd hazatérve letisztázta azokat és bizonyos részeit beépítette a készülő műbe. Éppen ezért a Feljegyzéseket is egyes szövegegységekhez tudtuk kapcsolni, a szöveg közötti kapcsolatokat is a margón feltüntetett oldalszámokkal jeleztük. Ezáltal az összes szöveget a Feljegyzéseket és az öt Erdélyi Leveleket a lapszálon olvasható oldalszámok utalják össze.

III. Eredmények

A disszertáció és a Mellékletben közölt szövegkiadás eredménye, hogy egy papíralapú formátum esetében eddig nem megszokott szövegkiadási elvek mentén rendezett sajtó alá egy olyan szöveget, amely nagymértékben hozzájárul Kazinczy önéletrajzi portréjának finomításához. Ez az újfajta szöveggondozói munkásság új olvasási módra is lehetőséget ad.

Az olvasónak lehetősége van az egymás után következő szövegeket lineárisan olvasni, vagy a szerkesztői apparátust figyelembe véve a szövegek kapcsolódási pontjait követve egy-egy történetet végigkísérni. Ha valaki megfelelő módon elmélyül Kazinczy szövegeiben, tapasztalni fogja, hogy az Erdélyi Levelek variánsai, a variánsokban közölt történetek, események nemcsak egymással, hanem az életmű más szövegeivel, narratív mozzanataival is összekapcsolódnak. Így például báró Vay Miklóssal, vagy Wesselényi Miklóssal való személyes találkozást, amelyre 1816-ban Erdélyben került sor, más művében, a Pályám emlékezetében, szinte ugyanazokkal a szavakkal jellemezte Kazinczy.

Az életmű ilyen jellegű vizsgálata természetesen még hosszú kutatómunkát igényel, és a teljes megvalósítása csak digitális keretek között gondolható el, az itt elvégzett filológiai és textológiai munka közelebb hozza az egész életmű kapcsolatrendszerének feltárásának elérését.

IV. Publikációk a disszertáció témájában

- *Az Erdélyi Levelek kánonban.* In: Klasszikus – magyar – irodalom – történet. Tanulmányok. Szerk. DAJKÓ Pál, LABÁDI Gergely. Szeged, Tiszatáj, 2003, 109–131.
- *Kép, szöveg, örökkévalóság. (Az intermedialitás tere Kazinczy verseiben).* In: A látható könyv. Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből. Szerk. HÁSZ-FEHÉR Katalin. Szeged, Tiszatáj Alapítvány, 2006, 317–344.
- *A szászok lázadása – avagy a vérremenő irodalom esete Kazinczynál.* In: A leleplezett mellszobor. Szerk. CZIFRA Mariann. Bp., 2009, 146–173.
- *Az idillikus költői prózanyelv újrapozicionálása Kazinczynál.* In: Tiszatáj, 2009, 64–84.
- *„S ezzel a fináléval ért véget a’ szép scéna” (Kazinczy Ferenc és Gyulay Lotti kapcsolatáról).* In: Ragyogni és munkálni. Szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Mónika, Debrecen, 2010, 465–473.